

MİRALİ SEYİDOV'UN TÜRK MİTOLOJİSİNE AİT ARAŞTIRMALARI

*Emin AĞAYEV**

ÖZET

Mirali Seyidovun Eski Türk edebiyatı, Folklor, mitoloji, Türk dili ile ilgili araştırmaları var. Makale Onun ilmi kişiliği hakkındadır. Eski Türk milli manevi medeniyetinin tebliğ edilmesinde Prof. Mirali Seyidov'un araştırmalarının kendine ait yeri ve rolü olmuştur. Onun yayımlanmış tüm eserleri hem ilmi kamu, hem de toplum tarafından çok büyük merakla karşılanırdı. Prof. Mirali Seyidov zengin ve yaratıcı ilmi kişiliğe sahiptir. Mirali Seyidovun eserlerine genel şekilde dikkat edersek profesyonel edebiyat tarihçisi, mitoloji uzmanı, etnografi araştırmacısı ve halk bilimi profili üzere çalıştığının şahidi oluruz. Onun eserlerinin Türk halkının kendinin etnik idrakı ve milli algılaması yönünden çok büyük rolü vardır.

Anahtar Kelimeler: Mit, Folklor, etnografi, esatir, Korkut, Oğuz, Öleng, Akkoyunlu, Karakoyunlu, Xıdır, Kam.

INVESTIGATIONS OF MIRALI SEYIDOV ABOUT TURKISH MYTHOLOGY

ABSTRACT

There are investigations of Mirali Seyidov about old Turkish literature, folk-lore, mythology and Turkish language. The article is about his scientific activities. There has been special place and role of M.Seyidov's

* Arş. Gör., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü Mitoloji Şubesi Araştırmacısı, khancamal@box.az

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

investigations to propagate old Turkish national and moral culture. Scientific society and popular readers are interested in all his demonstrated works. Prof. Mirali Seyidov has rich and creative scientific personality. If we pay attention to Mirali Seyidov's works we will witness that he has worked as historian of professional literature, mythology, expert of etnografi and folk-lore profile. His works have been taken great role in realizing of Azerbaijan people's ethnic and selfcognition.

Key Words: Myth, folk-lore, ethnographer, myth, Korkut, Oghuz, Öleng, Aggoyunly, Kharagoyunly, Xıdır, Qam.

Mirali Miralekber oğlu Seyidov 8 Ekim 1918'de Batı Azerbaycanın Erivan şehrinde doğmuş, ilk tahsilini orda almıştır. 1938 yılında Bakü Hidromeliorasyon Meslek lisesini bitirmiş, 1938-1941 yıllarında İrevan Devlet Pedaqoji Enstitüsünün, 1941-1945 yıllar arası Ermenistan Devlet Üniversitesinde tahsil almıştır. Bilim adamı gibi Azerbaycanda - Nizami adına Edebiyat Müzesinde (1945-1969), Nizami adına Edebiyat Enstitüsünde (1960-1992) bir çok görevlerde, aynı zamanda bölüm başkanı vazifesinde çalışmıştır. O, 1970'de filoloji ilimler doktoru uzmanlık derecesi, 1979 yılında profesör adı, 1982'de Azerbaycan SSR Emektar İlim Hizmetkarı adına layık görülmüştür.

Prof. M.Seyidov Azerbaycan mitoloji ilminin gelişmesinde büyük hizmetleri olan ünlü bir bilim adamıdır. Profesörün ilmi kişiliği Azerbaycan halk bilimi, mitoloji ilmi için önemi değer biçilmezdir. Onun yayımlanmış tüm eserleri hem ilmi kamu, hem de toplum tarafından çok büyük merakla karşılanırdı. Mirali Seyidov'un mitoloji araştırmaları hakkında bir çok bilim adamı önemli söz söylemiş, onun mitoloji ilminin gelişimindeki rolüne değer kazandıran ifadeler kullanmışlar.

Milli mitoloji ilminin teşekkülü ve gelişmesinde Prof. Mirali Seyidov'un araştırmalarının kendine ait yeri ve rolü olmuştur. M.Seyidov'un araştırmaları mitoloji ilminin gelişmesinde özel değere sahiptir. O, kendi araştırmaları ile Azerbaycan - Türk mitolojisinin bağımsız ilim sahası gibi Halk Biliminden ayrılmasında büyük rol oynamıştır. M.Seyidov'un 20. asrın 60. yılın sonu – 70. yılının başlarında gelişmiş mitoloji araştırmalarının bu ilim sahasına merakın

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

artmasında müstesna değeri olmuştur. Onun araştırmaları özellikle genç bilim adamlarını türk mitolojisini öğrenmeye, medeniyetimizin mitoloji kaynaklarını ortaya çıkarmaya merak uyandırmıştır. M.Seyidov'un eserlerindeki zengin edebiyattan ilkin kaynak ve menbalardan ona mahsus olan araştırma metodundan istifade edilmekle daha fazla yeni araştırmalar ortaya çıkmıştır. Alimin eserlerinin bu gün bile kendi aktualitesini kaybetmemesi, mitolojiye ait araştırmalarda onun araştırmalarından geniş çapta kullanılması prof. M. Seyidov'un araştırmaları esasında Azerbaycan – Türk mitolojisinin öğrenilmesini zarurete çevirmiştir.

Prof. M. Seyidov edebi bilim alimi - edebiyat tarihçisi gibi zengin faaliyete sahip olmuştur. Onun bu sahada bir çok makaleleri ile yanaşı, 1954 yılında "Sayat Nova" (Seyidov M. 1954), 1963 yılında "Gövsi Tebrizi" (Seyidov M. 1963), 1963 yılında "Kafkaz halklarının nağmekarı" (Rusca) (Seyidov M. 1963), 1969 yılında "Azerbaycan - ermeni edebi alakaları" (Rusca) (Seyidov M. 1969), 1976 yılında "Azerbaycan – ermeni edebi alakaları (orta asrlar)" (Seyidov M. 1976) isimli kitapları basılmıştır.

Bilim adamının mitolojiye ait ilk ağırlıklı makalesi 1962'de SSRİ İlimler Akademisinin "Haberler" dergisinde yayımlanmış "Uğur sözü hakkında bazı notlar" olarak adlanır. (Seyidov M. 1962 : 147-159). Araştırmacı "Uğur" sözünü mitoloji ile alakadar kavram hesap etmiş ve aynı sözü manasının belirginleştirilmesinden, sözdeki tarihi, sosyal, siyasi, psikolojik, medeni, felsefi anlamların öğrenilmesinden dolayı onu ilk sırada mitolojik bakımdan tatik etmeyi zaruri saymıştır.

M. Seyidov'un mitolojiye dair büyüklü - küçüklü araştırmalarına umumi şekilde nazar saldıkta böyle bir manzaranın şahidi oluyoruz. O, mitolojiye dair yazdığı makalelerinden sonralar monografilerinde kullanmıştır. Yani onun makale-makale yazdığı araştırmalar sonradan birleşip büyük hacimli kitaplara çevrilmiştir. Bu yönden bilim adamı "Uğur sözü hakkında bazı notlar" makalesini sonralar kendisinin çok meşhur "Azerbaycan mitik tefekkürünün kaynakları" monografisine dahil etmiştir.

Araştırmaçının "Ölenk" ilahesine (tanrısına – E.A) hasredilmiş mitoloji araştırması da önce "Ölenk-in izi ile" adı altında "Azerbaycan" dergisinde yayımlanmış, daha sonra genişlendirilmiş ve tekmilleştirilmiş şekilde "Azerbaycan mitik tefekkürünün kaynakları" monografisine konulmuşdur. (Seyidov M. 1965 : 84-93).

Bilim adamının araştırmalarının umumi şekilde nazardan keçirilmesi neticesinde belli oluyor ki, onun eserlerinde Oğuz hakan

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

karakteri, onunla ilgili mitolojik - esatiri dastan ("Oğuzname") mühim yer alıyor. M.Seyidov Oğuz hakan karakterini Azerbaycan mitolojik tefekkürünün kaynağını oluşturan mitoloji görüşlerinin esas karakteri hesap ediyordu. O, değişik eserlerinde bazen direkt, bazen ise mukayese zemininde sık-sık Oğuz hakanla ilgili esatire müracaat etmiştir. Tesadufi değil ki, M. Seyidov'un bu karakterden söz eden "Oğuz sözünün ve karakterinin kökeni" isimli eseri onun mitolojik araştırmalarının erken devrine aittir. (Seyidov M. 1966 : 6). Bu eser M. Seyidov'un 1966'da "Oğuz versiyonu Azerbaycanda" konferansında söylediği maruzatın kısa tezinden oluşmaktadır.

Alim Oğuz hakan karakterine sonralar değişik eserlerinde defalarca değinmiş ve nihayet bu mevzudaki araştırmalarını kendisinin 1983'de yayımlanmış meşhur "Azerbaycan mifik tefekkürünün kaynakları" isimli monografisinin "Oğuz ve onunla ilgili mitolojik inançlar" isimli geniş hacimli bölmesinde umumileştirmiştir. M.Seyidov 1985'de "İlim ve hayat" dergisinde "Oğuzun babaannesinin kimliği" isimli küçük hacimli bir makale de derç etdirmiştir. (Seyidov M. 1985 : 15-16). Bütün bunlar gösteriyor ki, Oğuz hakan ve onunla ilgili esatirler M.Seyidov'u bütün ilmi faaliyeti boyu meşgul etmiş ve ünlü mitolji uzmanı bu mevzuya tekrar-tekrar dönmüştür.

Daima arayışta olan, yeni-yeni mevzulara baş vuran, yeni kaynak ve menbalara can atan mifoloji uzmanı onu daima düşündüren mevzularla ilgili yeni delil, bilgi elde ettikçe onları sistemleştirmiş ve önceki araştırmalarını tamamlamıştır. Böyle mevzulardan biri Hun Türklerinin mitoloji görüşleri ve onun Azerbaycan mitoljik düşüncesinin kaynaklarına etkisi konusudur. Alimin bu mevzuda iki önemli makalesi vardır. Her ikisi rusca yazılmış bu eserlerden biri 1967-ci yılında "Azerbaycan dilciliği meseleleri" mecmuasında yayımlanmış "Hun – Azerbaycan mitoloji alakaları hakkında bir sıra notlar (Kuar//Guar sözünün etimolojik tahlili esasında)" (Seyidov M. 1967 : 205-216) adlı makale, diğeri ise 1970 yılında "Sovetskaya Tyurkologiya" (Sovyet Türkolojisi) dergisinde neşredilmiş "Hun mitolojisi hakkında notlar" adlı makaledir. (Seyidov M. 1970 : 107-116). Araştırmacı hunların mitolojisinden söz eden her iki makalesinde mitoloji ve etnik tarihi meseleleriyle birlikte öğrenmiştir.

M. Seyidov "Kitabi-Dede Korkut"- da Bekille ilgili boyu inceleyerek, onun eski satırı inanc ve törenlerle ilgili olduğunu göstermiştir. İlgi çekicidir ki, alim Bekille ilgili boyda mifoloji kültürlerin karşı-karşıya gelmesinin izlerini bulmuştur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Mitoloji uzmanının 1973 yılında “Sovetskaya Tyurkologiya” dergisinde rusca “Eski türk abidelerindeki Yer Sub anlayışını tabiri sorununa ait (İslama kadarki inançların kalıkları ile mukayesede)” adlı makalesi basılmıştır. (Seyidov M. 1973 : 63-69). Makalede Türk mifolojisi için son derece kıymetli sorunlardan bahsediliyor.

Prof. M.Seyidovun “Akkoyunlu” ve “Karakoyunlu”adlarının kökenine ait makaleleri mitoloji meseleleri, o cümleden Türk mitolojisinde ikili mitolojik bakışların öğrenilmesi tarafından esas sebebi teşkil eder. Araştırmacı bu deneylerde Akoyunlu ve Karakoyunlu adlarını hem halk ismi (etnonim), hem de yer adı gibi (toponim) etimolojik taraftan zengin deliller esasında araştırmıştır. Ünlü bilim adamının 1978’ de bastırıldığı “Mavi, beyaz ve siyah renklerinin eski inançlarla alakası” makalesi dikkat çekicidir. Bu makale, bilim adamının diğer deneyleri gibi gerçek ve malimatlarla çok zengindir. O, bu araştırması ile mavi, beyaz ve siyah renklerin halkımızın eski dünyagörüşü ile sıkı bağlı olduğunu, o cümleden tarihi inkişaf boyunca o renklerin mana deyişmelerine de maruz kaldığını ispatlamıştır. (Seyidov M. 1978 : 20-37).

Bilim adamının 1978 yılında başka ünlü bir makalesi basılmıştır. “Alı kişi ve Koroğlu karakterlerinin prototipleri hakkında” adalanan bu makele, adından da görüldüyü gibi Alı kişi ve Koroğlu karakterlerinin mitoloji kökenlerinin öğrenilmesine hasredilmiştir. (Seyidov M. 1978 : 184-207). M.Seyidov bu makelesinde de başka mitoloji araştırmalarında olduğu gibi, Azerbaycan halkının eski tarihini mitoloji görüşlerle öğrenmiştir. Mitoloji onun için halkımızın eski tarihinin ilkin kaynaklarından biriydi.

1979 yılında M.Seyidov’un mitolojiye dair iki makalesi basılmıştır. Bunlardan biri Korkut karakteri (Seyidov M. 1979 : 179-207), ikincisi Hızır karakteri (Seyidov M. 1979 : 51- 60). Her iki makale merakla karşılanmasıyla beraber, alimin Korkut karakterinin mitolojik kökenlerine hasredilmiş makalesi ilmi kamuoyunda ve geniş okuyucu kütlelerinde daha büyük yankı uyandırmıştır. Bu makalenin yayımından (1979) bir kaç yıl sonra (1983) onu kendisinin “Azerbaycan mifik tefekkürünün kaynakları” adlı monografisine dahil etmiş araştırmacı “Korkut” karakterinin zengin mana alemine, o cümleden mitolojik mana sistemine malik olmasını bir daha not etmiştir. Alimin 1981 yılında yayınladığı bir araştırması dikkat çekicidir. “Altın giysili savaşçı”nın soy etnik kaderi hakkında” adı altında ilk defa “Yıldız” dergisinde (Seyidov M. 1981 : 33-49), ikinci defa 1984’de “Altın giysili savaşçının kaderi” adı ile ayrıca kitapçık şeklinde “Gençlik” basım evinde yayınlatmıştır. (Seyidov M. 1984).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Nihayet, 1983'de M.Seyidov'un mitoloji ile bağılı ilk esaslı eseri yayımlanır. "Azerbaycan mifik tefekkürünün kaynakları" adlı eserinde onun bu tarihe kadar işlediği mitolojik araştırmalar, bununla beraber mit, soykökü, eski medeniyet, ilkel düşünce tarihi ile alakadar bir çık söz ve anlayışların etimolojisinden bahseden araştırmalarını genelleştirmiş, sistemleştirmiş ve monografı haline getirmiştir. (Seyidov M. 1983).

Uzman alimin mitolojik araştırmaları içerisinde 1983 yılında "İlim ve hayat" dergisinde yayımladığı "Güneş miti" adlı makalesi de dikkat çekicidir. (Seyidov M. 1983 : 32-34). Mirali Seyidov kendi araştırmalarında genellikle türk mitolojik düşüncesinde tabiat cismlerinin, bununla beraber Güneş'in vasıflar içermesinden geniş şekilde bahsetmiştir.

Araştırmacının 1984 yılında "İlim ve hayat" dergisinde yayımlanan "Halılarımızda ejderha deseninin mitolojik kökenleri" adlı makalesi de, adından görüldüğü gibi mitolojik görüşlerin halı sanatı esasında restore edilmesine hasredilmiştir. (Seyidov M. 1984 : 20-23).

1986'de yine de "İlim ve hayat" dergisinde bilim adamının mitlerle alakalı teorik görüşlerini özünde içeren "Mitde sonsuzluk ve teklik bakışı hakkında" adlı makalesi yayımlanmıştır. (Seyidov M. 1986 : 25-27). Adından da bilindiği gibi makale mitolojik düşüncenin sonsuzluk, teklik gibi teorik sorunlarına aittir.

Nihayet, 1989 yılında M.Seyidov'un daha bir esaslı monografisi - "Azerbaycan halkının soykökünü düşünürken" kitabı basılır. Bu kitap Azerbaycan halkının soyağacının öğrenilmesine hasredilmiştir. (Seyidov M. 1989).

1990' da M.Seyidov'un "Yaz bayramı" adlı kitabı yayımlanır. (Seyidov M. 1990). Kitapta yaz bayramının tarihi kökeni araştırılmış, takvim anlayışının mahiyeti halk bilimi, folklor örnekleri esasında incelenmiştir.

Prof. M.Seyidov ölümüne az zaman kalmış "Kam-Şaman ve onun kaynaklarına genel bakış" eserini basıma hazırlıyordu. Kitap onun ölümünden (1992) sonra (1994) basıldı. 232 sayfalık bu kitap "Kam-şaman inançlarına genel bakış", "Al - Al Arvadının oluştuğu mit dünyasının mahiyeti", "Mitde insanseverlik ve ona karşıt görüş", "Tabiatla insanın karşılaşmasından yaranan mit inancı", "Oba inançının yaranması ve onun kam görüşlerinde yeri" adlı beş ana başlıktan ibarettir. (Seyidov M. 1994).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Malum olduğu gibi M.Seyidov' un ilmi kişiliği, genellikle kemiyet bakımından çok zengindir. O, çok sayıda etimoloji, halk bilimine ait makalelerin yazarıdır.

Mirali Seyidov Azerbaycan - Türk mitolojisinin tarihinde hususi aşamadır. M.Seyidov'dan önceki araştırmacılar Türk mitolojisini "Avesta" – İran yönlü araştırmışlardır. Böylelikle, ilk olarak M.Seyidov türk yönlü araştırmalar yürütmüştür. Onu araştırmaları zamanın ihtiyacı olmuştur. Bilim adamı da bu ihtiyacı zamanında görmüş, duymuş, zamanında değerlendirmiştir. Azerbaycan-Türk mitolojisine ait bir birinden değerli eserler yazmıştır. Mirali Seyidov biliyordu ki, fikirlerini toplum kabul ediyor. Nitekim, Türk mitolojisinden devamlı olarak yazıyordu ve bu konuda fikir şekillendirmişti. Böylelikle Mirali Seyidov mitoloji sahasında öz statüsünü koruyor.

Prof. Mirali Seyidov zengin ve yaratıcı ilmi kişiliğe sahiptir. Bildiğimiz gibi büyük düşünürün ilmi faaliyetinin hepsi mitoloji sorunlarına ait değil. Mirali Seyidovun eserlerine genel şekilde dikkat edersek profesyonel edebiyat tarihçisi, mitoloji uzmanı, etnografi araştırmacısı ve halk bilimi profili üzere çalıştığına şahidi oluruz. Bilim adamının mitoloji araştırmaları bir kural gibi halkın soyağacını öğrenme meselelerinden hiç bir zaman ayrılmamış, ve o, mitolojini Türk halkının soyağacını en eski kaynağı olarak öğrenmiştir.

Onun eserlerinin Türk halkının kendinin etnik idrakı ve milli algılaması yönünden çok büyük rolü vardır.

KAYNAKÇA

- SEYIDOV, M. (1954). Sayat Nova. Bakü: Genclik, 155 s.
- SEYIDOV, M. (1962). «Uğur» sözü hakkında bazı notlar // Az. SSR EA Haberleri (İctimai ilimler serisi), № 4, s. 147-159.
- SEYIDOV, M. (1963). Gövsi Tabrizi: heyatı və edebi kişiliği. Bakü: Az. SSR EA yayınları, 100 s.
- SEYIDOV, M. (1963). Peveç narodov Zakavkazya. Bakü: İzd. Ak. Nauk Az. SSR, 139 c.
- SEYIDOV, M. (1965). «Ölenk»in izi ile // «Azerbaycan» dergisi, № 5, s. 84-93.
- SEYIDOV, M. (1966). «Oğuz» sözünün ve karakterinin kökeni // «Oğuz versiyonu Zaqafqaziyada» konfransının tezleri. Bakü: Az. SSR EA Yayınları, s. 6.

Turkish Studies

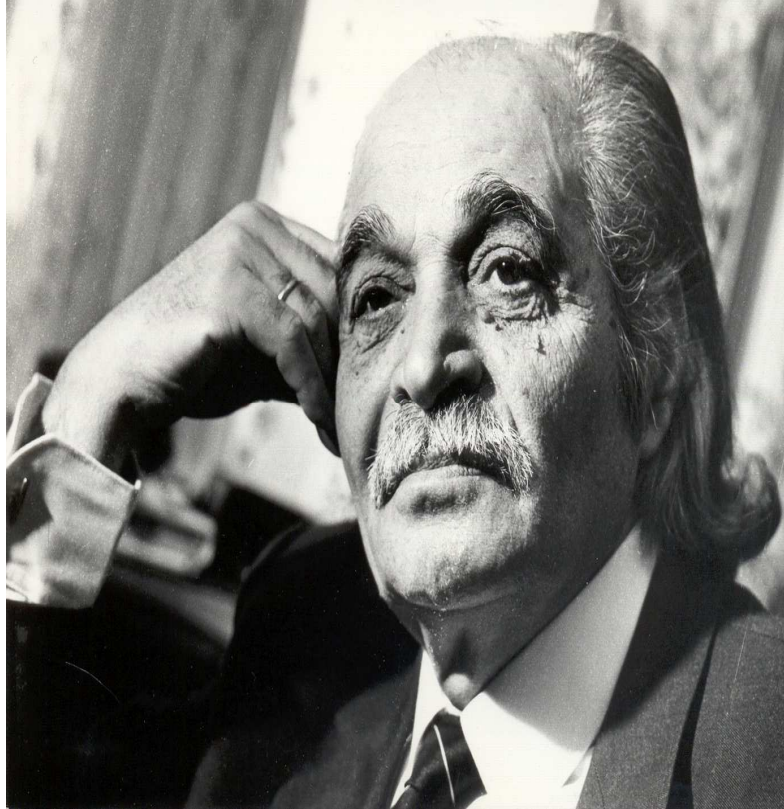
*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

-
- SEYIDOV, M. (1967). Nekotorie zametki o qunno-azerbaydjanskih mifoloqiçeskih svyazey na osnove etimoloqiçeskoço analiza «kuar» (quar) // Voprosı Azerbaydjanskoço yazıkoznaniya (sbornik statey). Bakü: İzd. Ak. Nauk Az. SSR, s. 205-216.
- SEYIDOV, M. (1969). Azerbaydjano – armyanskie literaturnie svyazi. Bakü: İzd. Ak. Nauk Az. SSR, 179 s.
- SEYIDOV, M. (1970). Zametki o qunnskoç mifoloqii (po istoçnikam VII v.) // Dergisi «Sovetskaya türkoloqiya», № 2, 107-116.
- SEYIDOV, M. (1973). K voprosu o traktovke Yer-Sub v drevnetyurkskix pamyatnikax // Jur. «Sovetskaya tyurkoloqiya», № 3, s. 63-69.
- SEYIDOV, M. (1976). Azerbaycan-ermeni edebi alakaları (orta asrlar). Bakü: Elm, 180 s.
- SEYIDOV, M. (1978). Göy, ağ, siyah renklerinin eski inançlarla alakası // Az. SSR EA Haberleri («Edebiyat, dil, güzelsanatlar» serisi), № 2, s. 20-37.
- SEYIDOV, M. (1978). Alı kişi və Koroğlu karakterlerinin prototipleri hakkında // «Azerbaycan» dergisi, № 3, s. 184-207.
- SEYIDOV, M. (1979). «Korkut» sözünün etimoloji tahlili ve karakterinin kökeni hakkında // «Azerbaycan» dergisi, № 1, s. 179-207.
- SEYIDOV, M. (1979). Xıdırı türkdilli halkların inamı yaratmıştır // «Azerbaycan» dergisi, № 4, s. 51-60.
- SEYIDOV, M. (1981). «Altın giysili savaşçı»nın soy-etnik taleyi hakkında // «Ulduz» dergisi, s. 33-49.
- SEYIDOV, M. (1983). Azerbaycan mitik tefekkürünün kaynakları. Bakü: Yazıçı, 326 s.
- SEYIDOV, M. (1983). Güneş miti // «İlim ve hayat» dergisi, № 2, s. 32-34.
- SEYIDOV, M. (1984). «Altın giysili savaşçı»nın taleyi. Bakü: Genclik, 105 s.
- SEYIDOV, M. (1984). Halılarımızdaki ejderha simgesinin mifolojik kökenleri // «İlim ve hayat» dergisi, № 3, s. 20-23.
- SEYIDOV, M. (1985). Oğuzun ata-anasının kimliyi // «İlim ve hayat» dergisi, № 8, s. 15-16.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

-
- SEYIDOV, M. (1986). Mitde sonsuzluk və teklük bakişü hakkında // «İlim ve hayat» dergisi, № 6, 25-27.
- SEYIDOV, M. (1989). Azərbaycan halkının soykökünü düşünürken. Bakü: Yazıçı, 496 s.
- SEYIDOV, M. (1990). Yaz bayramı. Bakü: Genclik, 96 s.
- SEYIDOV, M. (1994). Kam-Şaman ve onun kaynaklarına umumi bakiş. Bakü: Genclik, 232 s.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

